

Jacques Lacan'ın Psikanalizinde Din Mefhumu: Bir Freud Eleştirisi

Hasan Bayam^{1 2}

ÖZET

Modern psikanalizde din, Freud tarafından uygarlığın bir getirisi olarak ele alınır ve insanın bilinçdışına etki eden bir olgu biçiminde sunulur. Lacan'ın söyleminde din, kültürle birleşerek farklı hafıza biçimleri ortaya çıkarabilir. Bu çalışmadaki amaç ise Freud'un dine bakışını Lacan çerçevesinde incelemektir. Çalışmanın konusu din ve psikanalizin ilişkisidir. Jacques Lacan'ın *Dinin Zaferi* adlı seminerinde ele aldığı "Freudyen teori" ve bu teori etrafında gelişen tartışmalar, insan psikolojisine dair bilgiler içerir. Bu tartışmaların bir kısmı, dinin insan psikolojisiyle ilişkisini anlamaya yöneliktir. Nitekim çalışmada ana metin olarak ele alınan eserde, Lacan'ın söz konusu tartışmalara yönelik çözümlemeleri mevcuttur. Bu eserde Lacan, dini, insan arzusunun sonucunda belirmiş içsel bir yapı olarak tanımlamakla birlikte Freud'un psikanaliz yöntemine yönelik eleştirilerde bulunur. Lacan'ın Freud eleştirisi, bilincin zorunlu olarak ortaya çıkardığı konuların, psikanaliz kuramı dahilinde incelenmesine dairdir.

Anahtar Kelimeler: Lacan, din, psikoloji, Freud

The Notion of Religion in Jacques Lacan's Psychoanalysis: A Critique of Freud

ABSTRACT

In modern psychoanalysis, religion is considered by Freud as a by product of civilization and is presented as a phenomenon that influences the human subconscious. In Lacan's discourse, religion, combined with culture, can give rise to different forms of memory. The aim of this study is to examine Freud's perspective on religion within the framework of Lacan. Jacques Lacan's work, 'The Triumph of Religion, addresses the 'Freudian theory' and the debates that have developed around this theory, containing information about human psychology. Some of these discussions are aimed at understanding the relationship between religion and human psychology. Indeed, in the main text considered in the study, Lacan's analyses of these discussions are present. In this work, Lacan criticizing Freud's psychoanalytic method.

Keywords: Lacan, religion, psychology, Freud

¹ İletişim Yazarı: hasanbayam@hotmail.fr

² Dr., ORCID: 0009-0006-2355-0277.

1. GİRİŞ

Sigmund Freud özellikle *Totem ve Tabu* isimli eserinde antropolojik bir çözümleme yaparak, dinin köklerini ilk klanların birbirleriyle olan ilişkilerinde arar. Klanlarda yer alan hiyerarşide güçlü erkek kişi, klanın atası olarak belirlenir ve kadımlar üzerinden yaşanan anlaşmazlık sonucunda klanın diğer erkekleri ata kişiyi öldürerek ona dair bir kurban kültü oluştururlar. Kurban edilen atanın temsili olarak bir totem oluşturulur ve totem artık ata kişinin sembolü biçiminde kutsanarak klanın sembolü haline getirilir (Freud, 2017, s. 36-61). Aynı durum büyü ritüellerinde de geçerlidir. Örneğin Freud *Dinin Kökenleri* isimli eserinde, düşman bilinen birine zarar vermek amacıyla yapılan kuklaların en yaygın büyü yöntemlerinden biri olduğunu söyler. Bu kukla, uygun bir malzeme kullanılarak düşman kişiye benzetilir. Kuklanın ona benzeyip benzememesi önemli değildir. “Kuklaya yapılan her şey, nefret edilen orijinalinin [düşmanın] de başına gelir; kuklanın neresine zarar verilmişse, düşmanın da orası hastalanır” (Freud, 1941, s. 139). Benzer biçimde totem haline getirilen bir hayvan varsa o hayvanın yenmesi zaman zaman hem yasaklanabilir hem de kutsanabilir.

Belli bir hayvanın yenmesini kesinlikle yasak olduğu totemist toplumlar bu hususta biçim için dikkate değer (ve Freud’un iyi bildiği) bir örnek teşkil ediyorlar. Yılın belli bir zamanında bu yasak kaldırılıyor ve yerine bir buyruk geliyor: o zaman da totem yemeğinin yenmesi gerekiyor. Şenlikli ve törensel bir olay. O noktada kimse yasağı işaret ederek veya kişisel tiksinti sebebiyle bu faaliyetten kaçamaz. Bizim toplumumuzda da yasaklananın buyrulana çevrildiği buna benzer durumlar var. Örneğin içecek olarak şampanyayı, sıradan gündelik koşullarda şarabı, birayı veya suyu seçtiğimiz gibi seçemeyiz. Bunu yaparsak eğer (tabular yıkıldığında her zaman oluşan) tuhaf, kötü bir duygu içine girebiliriz. Ancak iş yerinde bir çalışma arkadaşımızın doğum günü olduğu zaman durum değişir: o zaman herkesin anında kutlamalara katılması ve şampanya içmesi şart olur (Pfaller, 2009, s. 544).

Tıpkı gündelik hayatta bazı alışkanlıklarımızı icra ettiğimiz gibi alışkanlık sonucu oluşmuş olan totemleri de günlük hayat içerisine yerleştirerek icra edebilmekteyiz. Bu totemler, süreç içerisinde geleneklerimizin, inançlarımızın sıradan birer ritüeli olarak görülür. Muhtemeldir ki birçok ritüel ya da totem, ilk halinden çok farklı olarak günümüze gelmiştir ve onların ilk hallerinin oluşması sürecinde büyük olaylar gerçekleşmiştir. Bu olayların sonucunda ortaya çıkan totem ya da ritüellerin doğrudan herkes tarafından kabul gördüğü söylenemez. Bu kabul görme, yüzlerce hatta belki de binlerce yıl sonra gerçekleşir. Sonrasında totem ya da ritüel, kültürün bir parçası haline gelir ve bu da zamanla inanca dönüşebilir. Dolayısıyla bir inancın kökeninde yatan totemler, tarihin belli bir döneminde çok büyük kitlelerin ortak değeri haline dönüşebilir. Çoğu dini inancın temelinde de benzer bir ilişki bulunur. Tabii bu temel, nihayetinde psikolojik bir nedensellik ürünü olarak atılır ve üzerine inşa edilen dini inanç, bu inanca sahip kişiler için inşa edilen yapının son görünümlü, düzenli ve süslü biçimidir.

Tarihten günümüze kadar etkisini sürdürmüş olan din olgusu, sürekli biçimde kendi argümanlarını büyük kitlelere kabul ettirmeyi başarmıştır. Psikanaliz yönteminin dine olan

ilgisi ise dini öğretilerin insan psikolojisine doğrudan etkide bulunmasından kaynaklanır. Psikanaliz kuramının en bilinen isimlerinden olan Freud ve Jacques Lacan'ın da doğrudan bu alanla ilgilenmiş olması, dinin psikolojiyle ilgisini ortaya koyar. Jacques Lacan'a göre din hem tarihsel geçmişini hem de merak edilen durumlara karşı geliştirdiği pratik cevapları gereği, toplumda sürekli olarak aktif olan ve geçerliliğini koruyan bir olgudur. Dinin en büyük argümanı, sonsuz saadet vaat etmesi ve cevaplanamayan sorulara kurgusal da olsa ikna edici cevaplar üretmesidir (Lacan, 2015, s. 12). Psikanaliz pratikte, dilin kurucu etkisinden dolayı, bir hastanın semptomuna dair çözümlemenin çok zor olduğu bilinmektedir. Buna karşın din, semptomu dışlayarak hastanın psişik tavrına dair mistik açıklamalar yapar. Dolayısıyla semptomun, kendisinden kaynaklı olmadığını; dışarıdan gelen bir etkenle oluştuğunu düşünen kişi, dinin söz konusu açıklamalarını daha çok sahiplenir. Nihayetinde problemin kaynağını başka yerde aramak, insanın kendi eylemlerinin sorumluluğundan çıkmasını sağlar. Bu da erken çözüm hissi sağladığından, tercih edilmesi daha kolay bir durumdur.

Louis Althusser'e göre, ilkel zamanlardaki etkisi çok daha geniş olmakla birlikte sonraki zamanlarda din, etki sınırlarını tutarlı bir şekilde oluşturamamıştır. Dinin hükmetme sınırı, dönemin iktidarının gücüne bağlı olarak artmış veya azalmıştır. Felsefe, tarih içerisinde birçok kuralının işlevini yitiren dinin imdadına yetişmiş; onun eksiklerini gidermiştir (Althusser, 2018, s. 56). Felsefe dine bir hizmet aracı olduğundan değil —tabii hizmet aracı olarak kullanan filozoflar da var— dogmalara sahip olmadığı ve özgür düşünebildiği için bunu başarabilmiştir. Bunun yanında felsefe bizlere, bilgi edinirken nasıl bir yol izlememiz gerektiğini söyler. *“Bir bilgi dalı olarak felsefe neye inanmamız gerektiği veya neye inanabileceğimiz ile zerre kadar ilgili değildir, onun tek ilgilendiği şey ne bilebileceğimizdir”* (Schopenhauer, 2011, s. 119).

Lacan'ın din konusundaki görüşü, Althusser'inkine nazaran daha psikolojik bir alanı içerisine alır. Nitekim Althusser, dini iktidarın hükmetme alanıyla paralel biçimde tasvir ederken Lacan, dini, kaygıları azaltmak ve belli anlam boşluklarını doldurmak bağlamında insana dair bir zorunluluk alanına çeker.

Dinin Zaferi adlı seminerinde Freud'a dair incelemeler yapan Lacan, bu incelemeleri, dinin psikanalizle olan ilişkisine dair görüşlerini desteklemek için yaptığını belirtir. Freud'a yönelik eleştirilerde bulunsun da Lacan'ın asıl amacı bu değildir; aksine Lacan, bilinçdışına dair görüşlerinden yola çıkarak, onun yöntemlerine karşı saygısını, övgülerle belirtir (Lacan, 2015, s. 40). Ne var ki Freud'un bazı metinlerinde açıklamaya çalıştığı psişik durumlara karşı da birtakım ifadeler dile getiren Lacan, psikanalizin din karşısında zayıf bir pratiğe sahip olduğunu söylemekten çekinmez.

Freud, kendi çözümlemelerinde, imge haline gelmiş birtakım metaforlar kullanır ve bu metaforları mitolojik kurgularda arar. İnsan bilincinin ortak bir çalışma biçimine sahip olduğu bilindiğine göre bu yönetime çoğu kez başvurulabilir. Freud'un metinleri, bu bilgiyi destekleyici niteliktedir. Kimi zaman bu bilgiyi laboratuvar ortamında yaptığı deneylerle de desteklemeye çalışan Freud, çoğu düşünür tarafından genelleme yapmak ve spekülasyon

söylemler üretmekle suçlanmıştı. Bunun yanında Freud'un geliştirdiği psikanaliz yöntemin, günümüz psikoloji dünyasında bile sürekli referans alınan bir yapıya sahiptir. Lacan, Freud'un metinlerinde yer alan çözümlemeleri ele alırken, söz konusu metaforların her yerde aynı anlama gelmeyeceğine dair etraflı açıklamalarda bulunur. Lacan'ın bu konudaki çabası, dinin psikanalize nazaran daha içkin bir yapıda olduğunu anlatabilmeye yöneliktir; çünkü dinin daha kalabalık kitlelere ulaşması ve geçerliğini sürekli anlamda koruması, geniş kitlelere aynı biçimde yayılmasını da sağlar. Bu yayılma ve kabulleniş, hakikat olsa da olmasa da pratikte iş görür ve kitleler tarafından geçerli sayılır. Dolayısıyla denilebilir ki din, bilimsel olmasa bile kitlelerin kabul görmesi hasebiyle, psikanaliz yöntemine göre, toplumsal anlamda, daha çok iş görmektedir.

2. LACAN'IN FREUD ÜZERİNDEN DİN VE PSİKANALİZE YAKLAŞIMI

Lacan *Psikanalizin Dört Temel Kavramı* isimli seminerinde, “*Psikanaliz bir bilim midir?*” sorusunu sorarken aynı zamanda dini anlamlandırmaya dair çıkarımlarda bulunur ve psikanaliz bir bilim olmasa bile, onun hem bilimi hem de dini anlamaya “muktedir” olduğunu söyler (Lacan, 2013, s. 13). Psikanalizin bilim olduğunu sorgularken, bilimin yoruma dayanmadığı; belirli bir nesnesinin olduğunu söyleyen Lacan, psikanalizin yorum bilgisine bağlı olmak anlamında dinle bağlantısının olduğuna işaret eder (Lacan, 2013, s. 15).

Lacan, dinle ilgili görüşlerinin geniş biçimde yer aldığı *Dinin Zaferi* isimli seminerinin *Katoliklere Söylev* adlı bölümünde, Freud'un geliştirdiği Psikanaliz kuramına atıfta bulunarak bu kuramın kültürün her alanına sirayet ettiğinden söz eder (Lacan, 2015, s. 41). Lacan'ın bu açıklamasından sonra sorduğu soru ise bu durumun normalleştirilip ideal olarak sunulmasına yöneliktir. Uzun bir süre Jean Delay'in St. Anne Hospital'daki departmanında, seçkin bir uzman ekiple çalışmalar yürüten Lacan, bu çalışmalarının bir bölümünü Freudçu yaklaşımın ahlaki sonuçlarını anlamaya yönelik yapmıştır.

Lacan, psikanaliz ve Freud üzerine konuştuğu seminerinde iki alt başlık etrafında dolanır. Bunlardan birincisi, “*Ahlak Konusunda Freud Ne Dediğini Biliyor?*”; ikincisi ise, “*Psikanaliz Günümüzün Gerekli olduğu Türden Bir Etik Oluşturabilir Mi?*” şeklindedir (Lacan, 2015, s. 15). Burada Lacan'ın psikanaliz öğretisinde, etiğin evrensel ya da ahlaki bağlamda ele alınmadığını belirtmek gerekir. Birinci başlıkta, o sene verdiği seminerde “*çoğunlukla kaçınılan bir tema üzerine*”, yani psikanalizde ortaya çıkabilecek, gerekli görülebilecek veya içeriğe dâhil olacak ahlaki değerlerin etik anlamdaki etkileri üzerine bir konuşma yapmak istediğini belirten Lacan, bunları söylerken, etik anlamda kendinin konumunun farkında olduğunu ve ömrünün yarısını psikanaliz çözümlemelerine adanmış, niyetinin teoriye dair incelemeler yapmak olduğunu vurgular (Lacan, 2015, s. 14-15). Sonrasında sorduğu soru ise klasik psikanalistleri sorgular mahiyettedir.

Her biri belli bir bilgiyi destekleyen veya belli bir bilgiyle desteklenen bu iyi ve yardımsever adamlar nasıl oluyor da geleneğin şu sıralar felsefedeki son gelişme olmak üzere türlü isimler verdiği bu işe, (en kusurlu olanların en kökleşmiş kısımlar olduğunu söyleyebileceğim) bu varoluş işine atılıp illüzyonların cazip ağına düşecek kadar kendilerini koyveriyor, fırsatları

ellerinden kaçırıyor, ve en iyi ihtimalle bile şimdiye dek hayal kırıklığı dışında bir şey getirmeyen yetersiz bir gerçekliğe erişmekten öteye geçemeyip tutkularını şekillendiren tözlerinin yitip gitmesine izin verebiliyorlar? Deneyimlerim bana böyle gösterdi. Bir psikanalist olarak bana göre tutkumu şekillendiren etik konusunda miras bıraktığım soru bu (Lacan, 2015, s. 14).

Lacan, bu açıklamasının devamında Hegel'e değinerek onun gerçek olan her şeyin rasyonel olduğu görüşünün tersi olan, rasyonel olanların gerçek olduğuna dair görüşün de çok kıymetli olduğunu vurgular. Ona göre bu durumla ilgili tek problem, rasyonel ve gerçek arasında gidip gelen kişilerin genelinin, bu iki kavramın ortak yönünün farkında olmamasıdır. *“Bu karşılaştırmanın en kaygı verici uygulamalarından biri, profesörlerin öğrettiklerinin gerçek olması ve öğretilenlerin problemliliği halinde bile her türlü diğer gerçekle aynı şekilde, sonsuz ve tahmin edilemez etkiyi göstermesidir”* (Lacan, 2015, s. 15). Nitekim kaynağı, ilahi bir yere dayandırıldığından, dini bilgi de her durumda değer görür. *“Hegel, dinin ilahi bilgi olduğunu söylüyor. Din, insanın Tanrı'ya ilişkin bilgisidir ve insanın Tanrı'da kendinin bilgisidir”* (Lacan, 2015, s. 23). Bu, insanın yaşamı anlamlandırmasının en açık yoludur. İnsan, bu yolda geçirdiği herhangi bir ânın içerisine, başka bir hayata veya forma dair farklı kurgular yerleştirebilir; daha önemlisi, bu kurguları, inanç olarak benimseyebilir. İnsan düşüncesinde, kaçınılmaz biçimde var olan din, bilinen tarihin her döneminde bu özelliğini korumuştur. *“Dini inanç ve ibadetin her çağda, her yerde bulunduğu su götürmez bir gerçektir”* (Yalom, 2009, s. 30). Buna bağlı olarak, insanın söz üretmeye başladığı andan itibaren, anlam da bulmaya çalıştığı söylenebilir. Tarihin her döneminde benzer hikâyelere rastlanması, bunu destekleyici mahiyettedir. Bunun yanında, dini inancın ussal bir sapma olduğu söylenemez; çünkü dini inanç, anlam arayışı serüveninde insanın karşılaştığı en kesin cevapları verme iddiasındadır. Bu cevapların dünyadaki mevcut deneyimlerle ispatlanma zorunluluğuna kapıları kapatan din mefhumu, tümünden bir teslimiyeti salık verdiğinden, insanın görünmez olana dair merakını kabulleniş mantığı üzerinden bertaraf eder. Dolayısıyla dindar insanın anlam arayışı bağlamında, psikanaliz öğretisinde belirtilen nevrozlarla değil, aksine söz konusu teslimiyetten kaynaklı rahatlamayla yol aldığı söylenebilir. Lacan, *Benim Öğrettiklerim* isimli eserinde bu durumu destekleyen ifadelerle yer verir. Ona göre dindar insan, kesinlikle nevrotik değildir. Sadece dindardır. Bir yandan nevrotiğe benzerliği vardır; çünkü o da bir şeyleri “başka”nın arzusu biçimindeki [şey] etrafında bir araya getirir; fakat bu, görünmeyen bir “başka” olduğu için —çünkü Tanrı’dır— ona dair kanıt göstermek gerekir. “O zaman, o bir şey talep ediyormuş, örneğin kurbanlar istiyormuş gibi yapılır. İşte bu yüzden yavaş yavaş nevrotiğin, özellikle de takıntılı nevrotiğin tavrıyla karışmaya başlar. Bu tüm kurban törenlerinde kullanılan tekniklere çok benzer” (Lacan, 2012, s. 57). Bu törenlerdeki ritüeller, görünmez olanı doğrudan muhatap almak üzerine temellendirilmiştir. Nitekim doğayı anlama araçları, duyu organlarından oluştuğu için insan, inandığı; ama görmediğiyle dolaylı yoldan da olsa iletişim kurduğuna kani olduğu vakit, içsel anlamda rahatlatma yaşar. Nihayetinde zekâ, ister tahayyül ister iman anlamında olsun, anlam bulmak için kendisine bir yol çizmeye her zaman teşnedir.

Henry Bergson, “kendini gösteren yaratıcı evrimin” durmasını insan türünün ortaya çıkmasına bağlar ve bu durumun insan zekâsına, dinleri hazırlayan masal yaratıcı işlevi kazandırdığını söyler. “İşte statik veya doğal olarak adlandırdığımız dinin rolü, anlamı budur. Din, düşünceyle donanmış varlıklarda görülmesi muhtemel bir yaşama bağlılık eksikliğini dolduran şeydir” (Bergson, 2013, s. 188). Buradaki yapısalcı çıkarım, insan psikolojisinin dilsel ürünler ortaya çıkarma yoluyla inanca yöneldiğine işaret eder. Ne var ki dilsel ürünün kurmaca yönü, temelinde psikolojik bir özellik taşısa da doğası gereği birçok açıdan gerçekliğe uzak düşer. Nihayetinde varlığın anlamına dair oluşturulan her kurgu, anlama dair kaygıyı dindirme maksadından doğar. Eğer dini inanç, anlama dair bazı boşlukları doldurabiliyorsa o halde masal ve inanç iki ayrı tarafa düşer; çünkü masalda, kurgunun bir gerçeklik olmadığına dair peşin kabul vardır. Oysa inanca dair çıkarımlara, inananlar tarafından, mutlak gerçeklik gözüyle bakılır. Bununla birlikte, her ne kadar kaygıyı dindirdiği düşünülen inançsal çıkarım, aslında kaygının üstünü örtmüş olsa da fantazm ya da düşlem olarak oluşan söz konusu çıkarım, anlam arayışı sürecinde edinilen kaygıyı bir kenara bırakmaya yarar. Tabii kaygı, yeniden ortaya çıkma potansiyeline her zaman sahiptir ve üzerindeki örtü kaldırıldığında, bir yerden sonra tatmin olmadığı nesneyi kabullenmez ve ona alternatif arar. Oysa tarihsel süreç gösterir ki dinin, doldurduğu boşluktan çıkarılıp yerine başka nesnenin atanması pek de mümkün değildir.

Düşünceye sahip bireyi anlamamanın en etkili yolu olarak görülen psikoloji disiplini, dilin sözü düzenleme anlamında gösterdiği dirence karşı pek de başarı gösteremez. Lacan, gerçeklik ihtimaline doğru hevesli sıçrayışında bir hastaya eşlik ederken, onunla birlikte çağdaş psikolojinin model mi yoksa bir karikatür mü oluşturduğunu kestiremediği; “*aptallık mezhebi*” olarak adlandırdığı bir alanda savrulduğunu dile getirir. O burada modern psikolojinin belirlediği ideal profilin gerçekliğini sorgulayarak bu durumu, ego üzerinden daha da açıklamaya çalışır ve “*Şöyle ki, ego hem sentez hem de bütünleşmeye bağlı bir denklem olarak kabul edilir. Bilinç evrendeki yaşamın doruk noktası, evrim ise bilinçli evrenin var olma yolu olarak düşünülür*” (Lacan, 2015, s. 16) diyerek bu önermenin, insan ömründeki dramatik gerilimleri, gülünçlük derecesine indirgeme amacıyla, bireyin psikolojik gelişimine ve davranışlar bütününe kayıtsız şartsız uygulandığını belirtir. Ona göre, bu durum bireyin somut dünyasını gölgeler; çünkü bireyin somut dünyasında, hayatına yön verecek, öz farkındalığın karmaşıklığı içerisinde ona yol gösterecek; onun iç huzurunu sağlamanın yanında, dünyanın geri kalanının onayını da alarak bireyi mutluluğa ulaştıracak bir kesinlik yoktur (Lacan, 2015, s. 16-17). Bu yüzden her bireye aynı deneyi uygulamak, bireylerin farklı hafızasını; dolayısıyla zihin dünyasını göz ardı etmek demektir. Nitekim sözün anlamını, düşünce sahibi kişinin retoriğinde bulmak, son derece zordur. Sonuçta düşünülmüş ifade, ego tarafından, fantazmayı sürdürmek için üretilmiştir. Buna karşın dil tarafından, bilinçdışına hapsedilmiş olan semptomu ulaşmak, serbest çağrışım ve kaygı ânında gelen düşüncenin, ezber savunmaları yıkmasıyla mümkün olur. Tek bireyde işleyen bir önerme, o bireyin kültürel kodlarına denk gelir; ancak bu kodlar, o bireyin kendisine hastır ve kodlanma anlamında her birey biriciktir. İki özdeş birey bulmanın imkânsızlığı, psikanaliz yöntemiyle, aynı deneyi farklı kişilerde uygulamayı, yanlış veri elde etmekle sonuçlandırır.

Lacan, belli başlı eleştirilerinden sonra modern psikoloji tekniklerindeki düzeltmelerin olumlu etkiler yarattığını söyleyerek bu tekniklerin tek tipleşme ve toplumsal istismar konusunda ilginç uygulamalara yol açabilecek öneriler de barındırdığını ifade eder. Ona göre bu kez de sözü edilen olumlu etkileri arttırmak için elde biriken vakalar, acizlik konusunda çaresiz kalarak sorun teşkil edecektir:

Lacan'a göre insan, kendi arzusuna ayak uydurmada giderek acizleşir. Hatta bu acizliği cinsel tetiklemeyi kaybettirecek reddeye bile ulaşabilir. Bunu kaybetmese bile kişi, arzu nesnesini nasıl bulacağını bilemez hale gelir, arayışında hüsrana dışında hiçbir şey bulamaz ve kendini keşfetme şansını kademe kademe yok eden bir eziyet içinde yaşar (Lacan, 2015, s. 17).

Lacan, Freud'un, bilinçdışıyla ilgili söylediklerinin, ileride doğacak olan gerçeklerin müjdecisi niteliğinde olduğunu belirtse de kendi psikanaliz kuramını daha çok onun bilinçdışı kavramı üzerine inşa eder. Ona göre bilinçdışı tıpkı dil gibi yapılanmıştır ve Freud'un tanımlamasına göre çok daha ulaşılabilir bir alanı temsil eder (Lacan, 2013, s. 26). Lacan'ın psikanaliz öğretisinde, insan ilişkilerinin oluşmasından önce, doğanın bir gösteren olarak bu ilişkileri belirlediğine dair çıkarımlar yer alır. Bu da bilinçdışının, bir dil biçiminde yansıyan temsiller dünyasına göre yapılandığına işaret eder. Dolayısıyla temsiller dünyasından doğan bilinçdışı dille birlikte hareket ederek davranışı yapılandırır. Bu da insan gerçekliğine ulaşma konusunda bilinçdışını daha ulaşılabilir bir alan haline getirir. Söz konusu "gerçeklik" ilkesi, arzuyla ilgili yapılan çıkarımlardır. Lacan'a göre arzu, ilkel ya da hayvani değildir. Lacan burada, arzuya dair öncekinden farklı çıkarımlarda bulunur. Ona göre arzunun belirleyiciliğinin, arketipik olmasıyla ilgisi yoktur. Lacan'ın karşı geldiklerinin yörüngesinde bir arzu açıklaması yapan psikolojik kuramlar, bir semptomu ortaya çıkaran ilerlemeyle sağaltıcı yoldaki gerilemeyi ayırt edemeyen basit sonuçlara varırlar. Örneğin, çocuğun annesine duyduğu bağımlılık ilişkisindeki stereotipik hüsrana etrafında çok katmanlı bir bağlantı kurarlar. Lacan'a göre hatanın asıl kaynağı burada yatar ve sözü edilen ilişki, sadece benzerlikten ibarettir. Freud'un çalışmalarında etik düşüncenin yeni nesnesi olarak kullanılan arzunun Freud'un maksadına göre yeniden konumlandırılması gerektiğini söyleyen Lacan (Lacan, 2015, s. 19) bunun yanında, Freudyan bilinçdışının en temel özeliğinin, en karmaşık noktada bile anlaşılabilir olduğunu da ifade etmekten kaçınmaz.

Lacan, toplulukların dine yaklaşımlarının ardındaki nedenlere değinirken Katolikler'den örnek verir ve Freud'dan söz ederek, onun doktrinini Pavlov'un çalışmalarıyla karşılaştırdığını ifade eder. O, toplulukların dine yönelme arzusuna dair problemleri bu yolla anlamaya çalışır. Bunu dile getirirken, kendisini takip eden kişilerin, söyledikleri karşısında sessiz kaldığını, bunun nedeninin ise söz ettiği bilim insanlarının akademide övgüyle anılması olduğunu söyleyen Lacan, dilin yanıltıcı özelliğine de değinir. Ona göre dil, ne kadar niyetten arınıksa, hakikatle karıştırılmaya o kadar müsaittir.

Bundan deşifre edilene kimsenin hakikati değildir şeklinde bir sonuç çıkarılabilir mi? "Kendinde şey" olarak bilinemezliğin bilinirliği dışında usla bir alakası olmayan, ama yine de bir söz zinciri kadar "kendi içinde" mükemmel bir yapı oluşturan arzu hakkında ne

düşünmemiz gerekir? Aynı zamanda dışlanmış içsellik olan mahremiyetin sınırında rehber olarak Freud felsefi geleneğimizden daha yerinde görünmüyor mu? (Lacan, 2015, s. 24).

Lacan, bu sorudan sonra mahremiyetin, mistik mezheplerin ve sapkınlıkların karmaşıklığında savrulan yerlerde olabileceğini söyler. Ona göre bu mahremiyet sorunu politik tercihten çok dini sapkınlık olarak da görülmüş olabilir. Bunun yanında ona göre sapkınlığın gizliliği, insanların hayatlarında din değiştirme etkisi yaratmıştır. Bu gizlilik, Lacan'ın da ifadesiyle hakikatle ilgili bir içkinlikten gelmez, aksine hakikat konusunda bölünmeler yaratır. Buradan, gizli bir sapkınlığın, bilgiden uzak olarak bir inanca dönüşmesi sonucu çıkarılmamalıdır; çünkü inanan kişi için bu inançsal bağlılık, bilginin kendisidir. Lacan'ın aktarımıyla, bir bölgeyi haklı bir şekilde de olsa inanç mantığı olarak görmek, onu bilgiye gönül verenlerin incelemesinden ayrı tutmaya yeterli değildir. Bunun yanında, inananlar için bu mantığın içinde muhakkak bilgi vardır (Lacan, 2015, s. 27). Lacan, bilimin dinle ilgili bazı noktaları göz ardı ettiğini düşünür. Bunun yanında dinin de sıkıştığı yerde problemi dine havale etmek konusunda erken harekete geçtiğini ifade eder. O, din adamlarının cemaatlerini psikanalize yönlendirmesinde bir kusur görmez, bunun doğru olduğuna inanır; fakat bunu yaptıklarında psikanalize yönlendirdikleri kişilerin hasta olduklarını bilmelerine rağmen bu kişilerin, psikanalizden muhakkak fayda göreceklerini düşünmelerinin problemli olduğunu vurgular.

3. LACAN'IN FREUD ANALİZİ

Lacan, *Dinin Zaferi* isimli seminerinin büyük bir bölümünde Freud'a yönelik eleştirel türden değerlendirmelerde bulunur ve bu seminerde, Freud'un materyalist olduğunu hatırlatarak, onun bazı problemleri neden faydacılık ekseninde çözmediğine dair sorgulama içerisine girer. Ona göre son derece basit ve bir materyalist için doğru olabilecek faydacılık, topluma, en iyi yöntemmiş gibi de gösterilebilir. Toplumun, kendisine ihtiyaç duyduğunu düşünen bir faydacı, toplumu da buna inandırabilir ve bir yandan kendini, toplumun faydasına adanmış da olur. “Öyle ki, insanlar kendilerini diğerlerinin yaşamak için onların yardımına ihtiyaç duyduğuna inandırır ve ellerindekileri onlara vermenin zevki için kendilerini harap ederler” (Lacan, 2015, s. 30). İnsanın sosyal hayatının en tuhaf yönlerinden biri de budur. Fayda sağlayan nesnenin yayılması da bu faydayı fazla kişiyle paylaşmakla mümkün olur. Sağlanan faydanın ahlakla bir ilgisinin olmaması bu durumu daha da anlaşılabilir ve ilginç kılar. Ahlakın, temelini hazzın bastırılmasından aldığı görüşünü Freud'dan aktaran Lacan, Freud'un bu bağlamda birçok klasik ahlak kuramcısı, gelenekçi veya sosyalistle ters düşmesine rağmen tavrını değiştirmedikçe de vurgular. “Freud bu iptidai kanunun kökenini algılanabilir düzeyde kalan kritik olayların izlerini takip etmek gibi Goethevari bir yöntemle keşfettiğini iddia eder” (Lacan, 2015, s. 31).

Bu ifadelerden sonra Lacan, araştırmacının Freudyen tekniğin bu yönüne aldanmaması gerektiğini söyler. Ona göre “filogenezi” i tekrar yaratan şey, “ontogenezi”dir³. Konunun varlık olarak birey değil —bu ilişkinin dil üzerinden olduğunu varsayarak— öznenin varoluşla

³ Lacan burada, “filogenezi” i *inanılan*, “ontogenezi” i ise *gözlere inen perde ya da görmeyi engelleyen ifade* anlamında kullanmıştır.

ilişkisi olduğunu ifade eden Lacan, insan soyunun somut dilinin geçmişinin de bu yolla yeniden keşfedilebileceğini iddia eder. Bunu ise tarih boyunca insanın başından geçenlerin, öznenin varoluşla ilişkisini değiştirmesi varsayımına dayandırır. Ona göre, “*Freud’un yer yer kabul eder gözüktüğü edinilmiş özelliklerin kalıtımı alternatifi dışında özneyi belli bir şekilde dilde temellendiren gelenek budur*” (Lacan, 2015, s. 32).

Lacan, Freud’un çalışmalarının temelini oluşturan Yahudi-Hıristiyan geleneği merkezli etik anlayış ve “*babanın adı*” figüründen yola çıkarak da Freudyen yöntemle dair çıkarımlarda bulunur. Bu çıkarımlar ve diğer dini araştırmalara bakıldığında genelde dinin, bir peygamber tarafından yayıldığı görülür. Nitekim Freud da Hz. *Musa ve Tektanrıcılık* isimli eserinde peygamberlerin, geçmişten gelen inançları sürekli biçimde yayarak yeni formlar ortaya çıkardığına dair çıkarımlarda bulunur (Freud, 2012, s. 72). Bu peygamber çoğu zaman, yaratıcıyla diyalog halindedir ve yaratıcının emirlerini insanlara aktarır. İhtiyaç halinde peygamber, sürekli yeni emirler aktarır. Zaman içerisinde din, insanın bütün yaşam alanına müdahale eder hâle gelir. Kısacası benzer özellikler taşıyan dini söylemlere insanlık tarihinin her döneminde rastlamak mümkündür. “*Din, temel bir antropolojik olguda köken bulur ki, o da şudur: Beşeri organizmaları sebebiyle biyolojik doğanın aşkınlığı. Aşknlık hususundaki bireysel beşeri potansiyel, esasen, yüz-yüze durumların karşılıklılığına dayanan toplumsal süreçlerde gerçekleşir. Bu süreçler, nesnel dünya görüşlerinin inşasına, kutsal evrenlerin açıklanmasına ve muayyen şartlar altında, dinin kurumsal hususileşmesine yol açar*” (Luckman, 2016, s. 126). Başka bir ifadeyle, yaşamı anlamlandırma çabası, dini kurumsal bir yere taşır ve zaman içerisinde bu kurum, insanın düşünce dünyasının önemli alanlarından biri hâline gelir. Bu kurumu insana tanıtan şey ise herhangi mistik bir araç değil, yine bir ölümlüdür.

Yukarıda sözü edilen seminerinde yaptığı açıklamada Lacan dinleyicilerine, Freud’un Hz. *Musa ve Tektanrıcılık* (2012) eserini okumalarını tavsiye eder. Bu eser Freud’un, *Oidipus Kompleksi’nin* yaratımıyla başlayan ve belki de anlaşılamadığı için olumsuz eleştirilere maruz bırakılan *Totem ve Tabu*’yla (1941) devam eden yazım sürecinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Eserde sevgi ve nefreti kendinde toplayan “*baba*” figürü işlenmiştir. Freud eserde, anlatılardaki kahramanların mitsel yönüne değinerek, nasıl yaratıldıklarına dair bilgiler verir. Buna göre kahraman, soylu bir aileden gelir ve yasak ilişki, kehanet ya da rüya gibi durumlardan ötürü “*baba*”nın başına dert olur (Freud, 2012, s. 17). Doğar doğmaz baba ya da onun adını temsil eden otorite tarafından, kışkırtmalar sonucu, öldürülmesi ya da terk edilmesine karar verilir. Anlatıda çocuk, genellikle bir sandığın içinde suya bırakılır, daha sonra bir hayvan veya sıradan insanlar (çoban vs.) tarafından bulunur ve büyütülür. Çeşitli serüvenlerden sonra çocuk, soylu ailesini tekrar bulur ve “*baba*”dan intikam alır, daha sonra çevresi tarafından kabul görülür; lider olur. Lacan’a göre, “*etken ve edilgen zulmiyle göze çarpan, muazzam ve fevkalade bir figür bu*”. Lacan, Freud’u bu sürece iten etken olarak aile, çocukluk gibi kavramların üzerinde durulabileceğini, ancak amacının Freud’un psikolojisini incelemek olmadığını ifade eder. Ona göre Freud’un psikolojisi son derece feminindir (Lacan, 2015, s. 33). Bunu, Freud’un özel hayatından örnekler vererek destekleyen Lacan onun, Oidipus karmaşasını deneyimlemediğini ifade eder. Freud’un *Totem ve Tabu* eserine

dair incelemelerde bulunan Lacan, bu eserdeki öğretilerinden dolayı Freud'un, öğretisinde çelişkilere düştüğünü ifade eder.

Totem ve Tabu'nun bize öğrettiğine göre babanın arzuyu etkili bir şekilde yasaklayabilmesinin tek nedeni ölü ve dahası ölü olduğu gerçeğinden bihaber olmasıdır. Modern insanı Tanrı'nın ölü olduğunu bildiğine inanan insan olarak görürsek Freud'un insana sunduğu mit budur. Freud neden böyle çelişkili bir tutum takınıyor? İnsan arzusunun gittikçe tehditkâr bir hale geldiğini ve bununla birlikte yasağın da gerekliliği ve sertliğini arttırdığını göstermek için. Tanrı öldüğüne göre artık hiçbir şeye izin yok. Oidipus kompleksinin çöküşü babanın ardından tutulan yastır, ancak bu da bizi kalıcı bir sonuca götürür; yani süperegö dediğimiz kimliğe (Lacan, 2015, s. 35-36).

Buradan, Freud'un tamamıyla baba imgesi üzerine çalıştığına dair bir anlam çıkar; ancak Freud, sözü edilen eserde totemin anneden geçme durumunun, babadan geçme durumuna nazaran daha eski olması olasılığının daha yüksek olduğuna dair ifadelerde de bulunur (Lacan, 2015, s. 13). Freudyen teoriye göre kişi, kendini suçlarken, bu bağlamdaki kimliğini "*sevilmemiş baba*" imgesi üzerinden geliştirir. Lacan'a göre Freud bu yolla bizi, kendi kanıt silsilesine götürür. Bu kanıtlar antik bir mit olan *Kronos* ve *Uranüs* üzerinden metaforlaştırılmıştır. "*Bu mit, mahvolmuş dünyanın yaralı, kayıp veya hadım edilmiş esrarengiz Kral'daki bir şeye tabi olduğudur*" (Lacan, 2015, s. 36). Buradaki sapmaları ve genellemeleri doğru biçimde analiz etmek gerekir. Freud'un sunduğu baba imgesini nevrozun kaynağı olarak belirleyebilmek için bu imgenin sembolik kaynak olarak neleri temsil ettiğini ve kişinin ruh dünyasının ne kadarını kapsadığını tespit etmek gerekir. Farklı kültürlerin kapı aralığından, çağdaş ve gerçek anlamdaki baba figürüne bakıldığı vakit, Oidipus karmaşasıyla ters düşecek birçok çıkarımda bulunulabilir. Dolayısıyla sadece Freudyen teorideki "*baba*"ya bakılarak yapılacak bir çıkarım kişide, tahrip edici sonuçlara yol açabilir.

Lacan, Freud'un etik anlamda, pek az şeyi göz önünde bulundurduğunu ifade eder. Burada etik, ahlaki ya da evrensel anlamda ele alınmamıştır; kast edilen, psikanalizin temeli sayılan klinik içerisindeki etikdir. Lacan'a göre Freud, sözü edilen şekilde ifade edilen deneyimleri, dini biçimde dile getirmeye tenezzül etmez; çünkü öğretilerini evrensel düzleme taşımaya çabalar. Freud'un buna rağmen Yahudi ve Hristiyan gelenekten beslendiğini söyleyen Lacan (2015), onun tarihsel olandan kopmadığı ve söylemini bu temelde geliştirdiğini de ima eder. Freud'un kendi ifadeleriyle belirttiği inanç ve yasa üzerine kurulu baba-çocuk ilişkisi; Yahudi öğretisinin peygamberlik aracılığıyla sürdürülebilmesi, kutsal kitaplara dayandırılarak yeniden mitsel olan baba figürüne saldırının tekrarlanması ve kurtuluş yolunun dini öğretilere dayanması gibi durumlar, Lacan'ı destekleyici mahiyettedir.

Lacan, eleştirilerinin devamında Freud'un görüşlerinin ilerici olmadığı söyler. Ona göre Freud'un içkin özgürlüğe, bilinçliliğe ya da kitlelere inancı yoktur; bu yüzden Freud, "*burjuva katmanının*" etik anlayışından ayrılır. "*Ancak nasıl tıpkı diğerleri gibi ahlaki düzen ve devlete hizmeti öngören Doğu'da hüküm süren etik gibi günümüzde var olan her sisteme karşı isyan edemeyecekse, burjuvanın etiğine de isyan edememiştir*" (Lacan, 2015, s. 41).

Freud, sözü edilen durumlara Lacan'ın yorumladığı biçimde mi yaklaşır tam olarak bilinmez, ama *Uygarlığın Huzursuzluğu* ya da *Totem ve Tabu* gibi eserlerde Freud, dinsel olanın, uygarlıkla ilişkisi ya da mitsel olana herhangi bir tarafgirlik taslayarak değil, bir araştırmacı gözüyle bakar. Uygarlığın psişik alanında dinin en önemli yere sahip olduğunu, önceden yaptığı birçok araştırmaya dayanarak söyler ve teorilerini psikanaliz yöntemiyle savunur (Freud, 2000, s. 10). Lacan ise psikanaliz yönteminin savunulacak bir yönünün olmadığı belirtir, hatta ona göre Freud da dolaylı yoldan bunu söyler.

Dinin Zaferi'de baştan sona kadar Lacan'ın söylemeye çalıştığı asıl şey, dinin psikanalize üstün geldiğidir. Bu çalışmada sözü edilen seminerinde bir dinleyici ona, insanların günah çıkarma yerine psikanalize mi yöneldiği sorusunu sorar. Lacan durumun böyle olduğuna dair dolaylı ifadelerde bulunurken konuşmacı, psikanalizin de bir günah çıkartma işlemi olduğunu iddia eder. Lacan'ın bundan sonraki cevabı, dini ve psikanalizi birbirinden ayırmaya yöneliktir. Ona göre psikanalizin günah çıkartmayla ilgisi yoktur. Nitekim konuşmacıya, psikoloji terapilerinde hastalara ilk söylenen şeyin de bu minvalde olduğunu, yani terapinin bir günah çıkarma işlemi olmadığını hatırlatıldığını söyler. Lacan, psikanalizin güçsüz olmadığını, ancak din karşısında zafer kazanma gibi bir şansının olmadığını; çünkü dinin insan hayatında, yenilmez bir yere sahip olduğunu ifade eder. Sadece psikanalize karşı değil, bilime karşı da dinin zafer kazandığını dolaylı yoldan iddia eden Lacan'a (2015), göre bunun sebebi dinin insanların kalplerindeki kaygıyı dindirme gücüne sahip olmasıdır. Bundan hareketle denilebilir ki din, bilime göre çok daha eski bir tarihe sahip olduğundan, bilimin anlamaya çalıştığı durumlardan doğan kaygıları dindirecek cevapları bilimden çok daha önce vermeye çalışmıştır. Dinin verdiği cevapların hakikat olup olmadığının sorgulanması ise dini kurallara bağlanarak yasaklanmıştır. Nihayetinde dinin verdiği cevaplar alışkanlığın da ürünü olduğu için insanlardan, bu cevaplardan kolayca vazgeçip, kendilerini bilimin dine karşı muhalif safında konumlandırmaları beklenemez.

Biraz vakit aldı, ama Hristiyanlar bilimin başlarına nasıl bir devlet kuşu kondurduğunu sonunda idrak etti. Bilimin getireceği tedirginlik veren onca şeye anlam yükleyecek birine ihtiyaç var. Onlar da anlam konusunda oldukça bilgi sahibi. Aklınıza gelebilecek her şeye anlam yükleyebiliyorlar. Örneğin insan hayatına bile. Bunu yapmak üzere eğitildiler. Başlangıcından beri dinin uğraşı önceden doğal olan şeylere anlam yüklemek olmuştur. İnsanların anlam salgılamayı kesmesinin nedeni gerçek sayesinde şeylerin doğallıklarını kaybetmeleri değildir. Din bilim adamlarının bile endişe duymaya başladığı tuhafın da ötesi deneylere anlam yükleyecektir. Onlara rengarenk [trulucent] anlamlar bulacaktır (Lacan, 2015, s. 84).

Tarihsel pratik gösterir ki bu yönüyle din, anlamlandırılmayan bütün uğraşlara, duyu yoluyla elde edilemeyen anlamlar vererek bu uğraşlara dair bilgi sunduğunu söyler ve savını kabul ettirmek anlamında genel olarak başarılı olur. Lacan, psikanalizin bir semptom olduğunu söyler. Ona göre bu semptom, Freud'un sözünü ettiği *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nun bir parçasıdır ve insanlar zaman içerisinde bu semptomu, dinin sunmuş olduğu argümanlarla anlamlandırarak bastıracaklardır. Lacan'a göre, bu durum sadece

gerçek dinleri değil, sahte dinleri de besleyecektir. Burada Lacan, “*gerçek dinler*” ifadesiyle Roma dinini kasteder.

Nitekim ona göre tek gerçek din vardır o da Hristiyanlık. Lacan’ın belirttiği anlam yükleme ve rengarenk cevaplar bulma durumu en fazla Hristiyanlıkta mevcuttur; bu da onu, anlamlandırma bakımından son derece işlevsel kılar (Lacan, 2015, s. 86). Eğer söylendiği gibi psikanaliz, bir semptomsa ve insanlar dinden vazgeçemiyorlarsa o halde insanlar, psikanalize güvenerek onu yöntem olarak kullansalar bile zamanla psikanalizi, dinin sunduğu bilgilerle anlamlandırarak tedavi edecek ve dini ritüellerine devam edeceklerdir.

4. YÖNTEM

Araştırma makalesi türündeki bu çalışmadaki veriler, konuyla ilgili basılı kitaplardan elde edilmiştir. Literatürün taranmasında bilgisayardan ve internet tarayıcısından destek alınmıştır. Çalışmanın geçerliği ve güvenilirliğini sağlamak için metin için kaynak ve kaynakça bölümü oluşturulmuştur. Araştırmanın hipotezi, dinin, insanın anlam arayışının sonucu olarak mutlak biçimde ortaya çıkmasına dair olduğu için bu konuda Jacques Lacan’ın *Dinin Zaferi* isimli eserinin ve onu destekleyen diğer kaynakların analizi yapılmıştır.

4. 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın modeli, Lacan’ın psikanalitiği üzerinden din mefhumu incelenirken onun bu konudaki görüşlerinin yer aldığı eserleri tespit etmek ve bu eserlerde ilgili bölümleri doğrudan alıp onlar üzerinden yorum geliştirmek biçiminde tasarlanmıştır. Aynı zamanda Freud’un psikanalitiğe bakış açısıyla Lacan’ın psikanalitiğe bakış açısı karşılaştırılarak, buradan din konusuna dair elde edilen sonuçlar, çalışmanın merkezine alınmıştır. Bu modelin tercih edilme gerekçesi, başlıkta yer alan eleştiriye dair içeriği, tutarlı bir çerçevede geliştirmektir. Veri toplama araçları, doğrudan basılı kaynaklar olduğundan hem eldeki kitaplardan hem de yakın çevrede bulunan kütüphanelerde yer alan kitaplardan faydalanılmıştır. Niteliksel olarak yapılan bu çalışmadaki verilerin analizi, ilgili eserlerin birbiriyle karşılaştırılması ve aralarındaki farkların ya da benzerliklerin tespit edilmesiyle geliştirilmiştir. Elde edilen yeni veriler, yorumlanarak belli çıkarımlarda bulunulmuş ve bu çıkarımlar temelinde, çalışmanın niteliksel alanları belirlenerek söz konusu hipotez geliştirilmiştir.

5. BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular, Freud psikanalizinin, geçerlilik ve genele yayma anlamında, Lacan tarafından eleştirildiğine dairdir. Çalışmanın amacı, bu eleştiriler doğrultusunda, Freud’un psikanalizinin zaman zaman geçerli kılınamayacağı ve psikanaliz üzerinden ele alınan din olgusuna mutlak olarak pozitivist bir biçimde bakılamayacağını vurgulamaktır. Nitekim çalışmada ulaşılan sonuç, Lacan’ın da dolaylı yoldan belirtmiş olduğu üzere, dinin insan ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkması ve zorunlu biçimde geliştiğine dairdir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzdeki bilimsel birikimden elde edilen verilere göre insanoğlu, medeniyet tarihinin her sürecinde belli bir değere bağlı olma ve bir şekilde değer yaratma peşinde olmuştur. Bu değerler çoğu zaman hayatta kalma, barınabilme gibi temel ihtiyaçlardan doğmuş olsa da akıl yoluyla hayatını şekillendiren insan, aklın getiri olan düşünme ve sorgulama gibi eylemlerin sonucunda belli cevaplar bulmak için de sürekli biçimde çabalamıştır. Nitekim aklın en önemli özelliklerinden olan şema kurma ve neden sonuç ilişkisi kurma gibi durumlar, çoğu zaman söz konusu cevapları belli mantık çerçevesinde oluşturmaya yaramış ve bu cevaplar belli bir süre geçerli olmuştur. Ne var ki her akıl biricik olduğuna göre, insanın doğaya karşı gerçekleştirdiği sorgulamalara karşı geliştirilen cevaplar da zaman içerisinde anlamını yitirmeye mahkûmdur. O halde denilebilir ki insan, sürekli biçimde doğaya karşı cevaplar bulmaya çalışmış ve bu cevapları ortak değerler olarak bazen soyut bazen de somut halde belirlemiş; bu değerler etrafında toplanmayı başarmıştır. Deney ve gözlemin ortaya çıktığı dönemlerde ise bilimsellik, bazı cevapların doğruluğunu ölçmede başat olarak kabul edilmiştir. Bilimselliğin birtakım gerçekliklere ulaşma gibi geçerliği kabul edilmiş olsa da birçok insan, hakikate ulaşmada izlediği ilk yol olan anlatı ve totemin izinden gitmeyi tercih etmiştir.

Zaman zaman işlevini yitirse de insanlığın en büyük sorularına cevap verebilmesi ve iktidarların en büyük argümanı olması hasebiyle her seferinde tamir edilen ve bir şekilde yeniden yapılandırılarak eski gücüne kavuşturulan din, aslında içkin biçimde insanda var olan bir gerçekliktir. Buradaki “*gerçeklik*” ifadesi, dinin muhtevasına değil, pratiğinin her zaman varlık sahası bulmasına yöneliktir. Buna inanan insanların zihin yapısı ve inanma sebeplerini öğrenmek için başvurulacak tekniklerden biri olan psikanaliz kuramı da dini inancın bu yönünü doğrular. Psikanaliz pratiğinin insana kazandırdığı en büyük gerçeklik, belki de zihnin farklı yerlerindeki düşüncelerin eylemlerimiz üzerindeki etkisine dair yaptığı açıklamalardır. Öyle ki anlamlandırılmayan bazı düşünceleri, dinin hiç bilinmeyene atıfta bulunan mistisizminden bilimin anlamlandırılabilir düzlemine taşımaya çalışan psikanaliz öğreti, insan düşüncesi açısından yarattığı bu değişime rağmen bilimsel olma özelliği kazanamamıştır.

Psikanaliz öğretisine göre insanlar, aidiyet ihtiyaçları ve korkuları sonucunda kendilerine yön veren bir yaratıcı fikrine ulaşmıştır. Bunun ilk izlerini, ilkel insanların tahayyül biçimlerinde aramak gerekir; çünkü “*ilkel insanlar için düş, çok önemli bir mistik deneyimdir*” (Bruhl, 2016, s. 98). Sonraki dönemlerde yine aynı ihtiyaç sonucunda kendi aralarında oluşturdukları düzene kutsallık atfeden insanlar, bu düzeni kesin kurallara bağlayarak dinin etrafında konumlanmışlardır. Dinin buyrukları, kesin bir biçimde cezai yaptırımlarla garanti altına alındığından, dine alternatif bir yöntemin yaratımı, ancak dinin gölgesinde mümkün olmuştur. Lacan’a göre din, psikanalizin sunmaya çalıştığı pratiği kabul ederek bu pratiğin dini kaynaklı olduğunu söylemekle, meşruluğunu korumayı her zaman başarır. Bu yöntemle sadece psikanalize değil, bilime karşı da geçerlilik bağlamında üstün tavrını koruyan din, kendine karşı olan her pratiği, kendi heybesinde taşıyacak kadar büyük

bir güce sahiptir. Nihayetinde bütün tahayyüllerini gerçeklik çatısı altında yaşatmayı başaran bu yapı, her halükârda geçerliğini korumayı sürdürür.

Bu çalışmayı sınırlandıran unsurlar, dünyada çok çeşitli biçimde var olan dinlerin doğrudan gözlem yoluyla tek tek incelenememesi ve psikanaliz yönteminin her insanın hafızasına ayrı ayrı uygulanmasının mümkün olmamasıdır. Bu konuda yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler, birçok filozofun, din konusuna değinirken, genel olarak semavi dinleri ele aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanında psikanalizin dini inceleme konusunda, sınırlılıklarının olduğu bilinmelidir. Dolayısıyla eldeki literatürün dünyadaki diğer bütün dinleri kapsamamasından kaynaklı, geliştirilecek olan içerikte kesin yargılardan kaçınılmalı ve içerikler, olabilirlik üzerine oluşturulmalıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluşla çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2016). *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş*. (çev. İ. Birkan). İstanbul: Can Yayınları.
- Bergson, H. (2013). *Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı*, (çev. M. Yakupoğlu). Ankara: DOĞUBATI Yayınları,
- Bruhl, L. (2016). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, (çev. O. Adanır). Ankara: DOĞUBATI Yayınları
- Freud, S. (1941). *Totem ve Tabu* (çev. N. Berkes). Ankara: Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi.
- Freud, S. (1999). *Dinin Kökenleri*, (çev. S. Budak). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (2000). *Bir Yanılsamanın Geleceği-Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*, (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Musa ve Tek Tanrılı Din*, (çev. O. Kasap). İstanbul: Say Yayınları.
- Lacan, J. (2012). *Babanın Adları*, (çev. M. Erşen). İstanbul: Monokl Yayınları.
- Lacan, J. (2012). *Benim Öğrettiklerim*, (çev. M. Erşen). İstanbul: Monokl Yayınları.
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*, (çev. N. Erdem). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Lacan, J. (2015). *Dinin Zaferi*, (çev. D. Kurt). İstanbul: 6:45 Yayınları.
- Luckmann, T. (2016). *Görünmeyen Din*, (çev. A. Coşkun, O. Coşkun, F. Aydın). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Pfaller, R. (2009). *Lacan Seçkisi, Benlik-Başkası Olmadan*, (çev. V. Kutelas). İstanbul: Monokl Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2011). *Din Üzerine*, (çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Yalom, I. (2009). *Din ve Psikiyatri*, (çev. E. Ağanoğlu). İstanbul: Turkuvaz Kitap.